

MONOGRÀFIC

“QUÈ HE DE FER?”

L'ANALÍTICA KANTIANA DEL FET MORAL

Pere Lluís Font

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia de Bones Lletres

L'anàlisi kantiana del fet moral procedeix desgranant tres conceptes clau, cada un dels quals es deixa reduir al següent: són els conceptes de bona voluntat, de deure i d'imperatiu, sintetitzats finalment en un quart concepte: el d'autonomia.

És ben coneguda la dita del filòsof anglès Alfred N. Whitehead segons la qual tota la filosofia occidental no és sinó una sèrie de notes a peu de pàgina a les obres de Plató. És evidentment una *boutade*, però diu bé el que vol dir. De manera semblant podríem afirmar que tota l'ètica contemporània no és sinó una sèrie de notes a peu de pàgina a les obres de Kant. Només un filòsof anterior, Aristòtil, és un referent comparable en aquesta matèria. Aristòtil i Kant són els prínceps de l'ètica, els representants majors de dos tipus d'ètica: el primer, d'una ètica teleològica, guiada pel principi de finalitat, i el segon, d'una ètica deontològica, és a dir, d'una ètica de deures.

L'ètica kantiana es troba exposada principalment en tres obres: la *Fonamentació de la metafísica dels costums* (1785), la *Crítica de la raó pràctica* (1787) i la *Metafísica dels costums* (1797). L'essencial, però, ja es troba a la primera, i exposat amb una frescor que no es retrobarà a les posteriors. La *Fonamentació* és, com pensava Schopenhauer, l'obra mestra de l'ètica kantiana. I, sens cap dubte, la més apta per servir-hi d'introducció. Amb la particularitat que es pot llegir, pràcticament, fent abstracció de la resta de la filosofia de Kant.¹

La força de l'ètica kantiana rau en la seva esplèndida anàlisi (també podríem dir en la seva esplèndida fenomenologia) del fet moral. Kant parla del *Faktum* moral (utilitzant la forma germànica del mot llatí) per subratllar que no es tracta d'un fet empíric, sinó d'un “fet de la raó”, la universalitat de la llei moral, tal com es desprèn de l'anàlisi de les implicacions de la consciència moral comuna. Cal anar amb compte, però, perquè aquesta anàlisi queda

¹ N'hi ha traducció catalana a la col·lecció “Textos filosòfics” de l'antiga editorial Laia i ha estat reeditada a la col·lecció “labutxaca” d'Edicions 62.

sovint desfigurada per una crosta de tòpics que s'arrosseguen per molts llibres en què suposadament s'exposa el pensament de Kant. A la rel d'aquests tòpics hi ha generalment l'oblit del fet que Kant no és un moralista que proposa una nova *moral*, sinó un analista que proposa una nova ètica, és a dir, una nova teoria de la moral; un analista que vol gratar la moral fins al moll de l'os per tal de descobrir-la en estat pur, aïllant l'element específicament moral de la moral (Kant fa una dissecció de la moral a l'estil de la que Maquiavel fa de la política).

L'anàlisi kantiana del fet moral procedeix desgranant tres conceptes clau, cada un dels quals es deixa reduir al següent: són els conceptes de *bona voluntat*, de *deure* i d'*imperatiu*, sintetitzats finalment en un quart concepte: el d'*autonomia*. Com que, naturalment, l'espai de què dispo no em permet de fer-ne l'exposició, per succinta que fos, em limitaré a donar alguna indicació sobre cada un d'aquests conceptes.

Kant comença afirmant que només hi ha una cosa bona sense restricció: la *bona voluntat*. Totes les altres coses són moralment ambivalents si no van acompanyades de la bona voluntat, que és "la condició indispensable d'allò que ens fa dignes de ser feliços". No es tracta, però, de simple *eticisme*, d'una "ètica de la bona intenció" o d'una velleïtat que defuig la responsabilitat de l'acció, sinó de la voluntat ferma d'utilitzar "tots els mitjans que es trobin a la nostra disposició" per tal d'obtenir el resultat proposat, amb el benentès que la impossibilitat d'obtenir-lo no treu valor moral al propòsit.

Però què és la bona voluntat? És la voluntat d'actuar *per deure*. La idea de *bona voluntat* es deixa reduir, doncs, a la idea de *deure*. L'ètica de Kant és una ètica deontològica. I què

és el *deure*? És una necessitat que no es dona en la natura: "la necessitat d'una acció per respecte a la llei moral", fins i tot en perjudici de la meua inclinació quan aquesta no m'hi porti. Actuar *per deure* (*moralitat*) no és, per tant, simplement actuar *conforme al deure* (simple *legalitat*). Però actuar *per deure* no vol dir actuar *només* per deure, sinó actuar *també* per deure i no simplement per inclinació quan aquesta no m'hi porti. Perquè la inclinació no és criteri de moralitat. Com no ho és tampoc la felicitat: l'ètica "no és la doctrina de com ser feliços, sinó de com fer-nos dignes de la felicitat". El retret de *rigorisme* que sovint es fa a l'ètica kantiana és tan infundat com el d'*eticisme*.

Ara bé, el fet que la meua inclinació no sempre coincideixi amb el meu deure fa que aquest es presenti en forma d'*imperatiu*. El concepte de *deure* es deixa reduir, doncs, al d'*imperatiu*. Kant distingeix dos tipus d'*imperatius*: els *hipotètics* (que regulen l'adequació entre els mitjans i els fins) i els *categòrics* (que manen incondicionalment sense referència a cap fi ulterior). Els primers són simplement tècnics o pragmàtics, mentre que els segons són els pròpiament morals. El concepte d'*imperatiu categòric* és el gran descobriment de l'ètica kantiana. Totes les ètiques anteriors procedeixen com si només hi hagués imperatius hipotètics, ja que comencen per plantejar-se la qüestió del fi últim i dels mitjans per aconseguir-lo. Són ètiques *teleològiques*, que, per Kant, manquen l'essència de la moralitat: fan una mala teoria del que és la moral, perquè redueixen els imperatius categòrics a imperatius hipotètics, a normes de saviesa del tipus: "si vols ser feliç, sigues virtuós". Ara bé, a la *saviesa* s'hi oposa la *niciesa*, mentre que a la *moralitat* s'hi oposa la *immoralitat*. Si els imperatius categòrics es reduïssin als hipotètics, el no virtuós seria *neci*, però no és podria dir que fos *immoral*.

Kant intenta reduir els imperatius categòrics a fórmules riguroses. Les dues principals que dona són la de la *universalitzabilitat* i la de la *humanitat*. La primera diu: “Actua només segons una màxima tal que puguis al mateix temps voler que esdevingui una llei universal”. És a dir, “Actua sempre de tal manera que puguis reconèixer als altres el dret d’actuar igualment en circumstàncies anàlogues”. I la segona fa així: “Actua de tal manera que tractis la humanitat, tant en la teva persona com en la persona de qualsevol altre sempre al mateix temps com un fi i mai simplement com un mitjà”. Això significa que tractar les *persones* (que són *fins en si* i tenen *dignitat*) com a *coses* (que són *mitjans* i tenen *preu*) seria l’essència de la immoralitat. Les conseqüències, tan fàcils de treure, d’aquesta segona fórmula lleven tota la força al retret de *formalisme* que també es fa sovint a l’ètica kantiana, com si fos buida de continguts i només ens digués com cal actuar però no què cal fer. És veritat que les fórmules kantianes no ens diuen immediatament què hem de fer, perquè només donen el criteri d’actuació. Però això no és pas un defecte, sinó una virtut: no són normes *prêt-à-porter*, d’aplicació mecànica, que dispensin de la reflexió personal en cada situació.

De la consideració de les dues fórmules principals de l’imperatiu categòric sorgeix el principi d’*autonomia*, segons el qual l’ésser racional, que és un *fi en si*, no pot estar sotmès a una legislació que li sigui externa, sinó que ha de ser també autor de la llei moral a la qual està subjecte. Per tant, actuar per deure és actuar per una llei autoimposada, imposada per la pròpia raó, no en tant que és pròpia, sinó en tant que és raó, patrimoni de tots els éssers racionals. Un altre retret, tan infundat com els anteriorment esmentats, és el d’*ateisme virtual*, que estaria implícit en el concepte d’*autonomia*. Dic que és igualment infundat, perquè Kant veu precisament en la moral el lloc d’ancoratge de la religió en l’ésser humà i pensa que la persona religiosa pot considerar l’imperatiu categòric, que és un imperatiu de la raó, com un manament de Déu, l’existència del qual és considerada com un dels “postulats de la raó pràctica”. Cal tenir ben present que, per Kant, la moral no es funda en la religió, sinó que és la religió la que es funda en la moral, però sense que aquella es reduïxi a aquesta com diu també un altre tòpic persistent.

Aquest és l’esquema de l’anàlisi kantiana del fet moral, és a dir, de l’ètica kantiana com a teoria de la moral. Em sembla, com deia més amunt, una anàlisi esplèndida, fins i tot potser millor que aquella altra, més famosa, que Kant fa del fet cognitiu a la *Crítica de la raó pura*. És en aquesta anàlisi (o en aquesta fenomenologia) que rau la seva força. I són els tòpics de l’eticisme, el rigorisme, el formalisme, l’ateisme virtual o la reducció de la religió a la moral els que la desnaturalitzen. No estic pas dient, per descomptat, que no tingui algunes febleses. Potser la principal és que sembla que no contempli

un cert tipus de conductes d’una altíssima qualitat moral, que difícilment poden ser considerades com a deures, sinó que tenen a veure més aviat amb l’amor, amb la bondat o amb la generositat. Però ens podríem preguntar si aquest tipus de conductes no desborda l’ètica estricta i no ens situa ja en un altre ordre de grandesa.²

² Les idees presentades aquí tan succintament es troben desenvolupades en el capítol “Redefinició de l’ètica” del meu llibre *Immanuel Kant. Sis assaigs i un diàleg d’ultratomba* (Arpa, 2016), que reprèn substancialment la introducció a l’edició catalana de la *Fonamentació de la metafísica dels costums*, esmentada en la nota anterior.